

УДК 37.013.42

БАЗОВІ АСПЕКТИ, ФУНКЦІЇ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Пожидаєва О. В.

У статті визначено базові аспекти діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. Здійснено порівняльний аналіз наукових підходів до проблеми вивчення основних функцій соціального педагога та узагальнено їх зміст. Виокремлено та змістовно описано напрями діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: інститут соціального виховання, загальноосвітній навчальний заклад, базові аспекти діяльності соціального педагога, функції соціального педагога, напрями діяльності соціального педагога.

В статье определены базовые аспекты деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. Выполнен сравнительный анализ научных подходов к проблеме изучения основных функций социального педагога и обобщено их содержание. Выделено и содержательно описано направления деятельности социального педагога в общеобразовательном учебном заведении.

Ключевые слова: институт социального воспитания, общеобразовательное учебное заведение, базовые аспекты деятельности социального педагога, функции социального педагога, направления деятельности социального педагога.

The article defines key aspects of the social teacher's work at a general education institution. The author conducts a comparative analysis of scientific approaches to the problem of studying the key functions of a social teacher and generalizes their content. Directions in a social teacher's work at a general education institution are identified and objectively described.

Key words: institute of social education, institution of general education, key aspects in the social teacher's work, social teacher's functions and directions of work.

Провідними мікрофакторами соціалізації підростаючого покоління є інститути соціального виховання (сім'я, дошкільні заклади, загальноосвітні навчальні заклади, культурно-дозвіллі, санаторно-оздоровчі установи, релігійні організації, дитячі та підліткові об'єднання, гуртки, клуби тощо). Одне з пріоритетних місць серед них належить загальноосвітньому навчальному закладу. Саме загальноосвітній заклад більшість науковців, зокрема Л. Баранова, О. Безпалько, І. Богданова, Н. Заверико, А. Капська, Р. Овчарова, Т. Шишковець, визначають як провідний інститут соціального виховання.

Основним завданням соціального виховання є створення оптимальних умов для найбільш повноцінного розвитку особистості. Процес соціалізації особистості в умовах загальноосвітнього закладу може ускладнюватися певними проблемами, зокрема проблемами адаптації до вимог навчального закладу, соціально-психологічної незрілості, взаємодії з однолітками, вчителями, батьками, проблемами, пов'язаними з усвідомленням та розумінням власного "Я"-образу, проблемами неуспішності у навчанні, конфліктності тощо, саме тому важливою є діяльність соціального педагога.

Метою статті є висвітлення базових аспектів, функцій та напрямів діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Аналіз наукових досліджень [1; 3; 6; 7; 10; 11] дозволив відзначити недостатню єдність у розумінні науковцями поняття "соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі".

Існує ціла низка підходів, де в основу визначення поняття "соціального педагога" покладено функціональний підхід щодо його професійних обов'язків у загальноосвітньому закладі. Так, Н. Сейко [10], В. Бочаровою [3] соціального педагога розглядається як педагогічно орієнтований соціальний працівник.

Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі, на думку О. Безпалько, це фахівець, який здійснює послідовну роботу із соціального виховання дітей та підлітків, спрямовану на розвиток індивідуальності особистості, допомогу в адаптації та інтеграції учнів до навколишнього мікросоціуму [1, с. 79].

Н. Краснова зазначає, що соціальний педагог – це спеціаліст з організації соціально-педагогічної діяльності з різними групами школярів та їх батьками, учителями, класними керівниками, адміністрацією, найближчим оточенням учнів. Його діяльність спрямована на організацію позанавчальної діяльності, дозвілля, індивідуальної та консультативної роботи, а також координації виховних зусиль [6, с. 73].

Соціальний педагог, на думку К. Моїсеєнко, це координатор, який регулює впливи педагогів (вчителів-предметників, педагогів-організаторів), батьків, учнівського колективу, соціуму на дитину [7, с. 5].

В. Шульга пропонує визначення соціального педагога закладу освіти як фахівця, діяльність якого спрямована на забезпечення процесу соціалізації учнів у навчально-виховній діяльності, захист їх психічного, фізичного та соціального здоров'я, підготовку до самостійного життя в суспільстві, попередження і педагогічну корекцію відхилень соціального розвитку особистості [11, с. 6].

Завданнями діяльності соціального педагога, згідно з "Положенням про психологічну службу системи освіти України" від 30 грудня 1999 року, є: сприяння повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі, створення умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення; профілактика та корекція відхилень в інтелектуальному та особистісному розвитку дитини. Крім того, соціальний педагог покликаний забезпечувати соціально-педагогічний патронаж дітей, сприяти взаємодії навчального закладу з сім'єю, соціальними службами та іншими підрозділами державної адміністрації, громадськими організаціями.

Діяльність соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі реалізується у чотирьох базових аспектах: адміністративному, виховному, соціально-підтримувальному та методичному.

У рамках адміністративного аспекту соціальний педагог виступає радником адміністрації школи, бере участь у прийнятті управлінських рішень, виступає посередником між адміністрацією школи, педагогічним колективом, учнями та їх батьками, очолює діяльність батьківського комітету, оформлює відповідну документацію, організовує взаємодію школи з органами управління освітою, закладами соціального захисту, охорони здоров'я тощо.

Залученість соціального педагога у виховний процес є другим аспектом його діяльності, змістовим наповненням якого є: створення сприятливих умов виховного простору; дослідження інтересів і потреб вихованців навчального закладу; виявлення несприятливих чинників, проблемних ситуацій та їх попередження; залучення учнів до соціально активної діяльності; сприяння розвитку особистого потенціалу, їх самосвідомості, самоорганізації, самовизначенню; формування особистої культури, ціннісних орієнтацій учнів; закріплення в поведінці учнів соціально визнаних норм; регулювання взаємостосунків між учнями, вчителями, батьками.

Третій аспект діяльності соціального педагога – соціально-підтримуючий, що може бути представлений як соціально-педагогічний патронаж учнів – форма індивідуального супроводження, адресної підтримки та надання соціальних послуг учням, які переживають кризову ситуацію і не мають можливості самостійно її подолати (соціально-педагогічна підтримка учнів, які мають труднощі в адаптації, навчанні, формуванні взаємостосунків з класним колективом, проблеми в сім'ї та інше).

Методична робота є четвертим важливим аспектом діяльності соціального педагога в школі, в рамках якого він застосовує методики, форми, методи, технології соціально-педагогічної роботи, організовує і проводить методичні семінари із вчителями, класними керівниками, розробляє методичні рекомендації для батьків учнів, бере участь у міських, районних методичних радах.

На наступному етапі нашого дослідження ми здійснили змістовний опис функцій соціального педагога в загальноосвітньому закладі.

В тарифно-кваліфікаційній характеристиці, зазначеній у Листі Міністерства освіти і науки України від 13.12.2001 р. № 1/9-439, функціями соціального педагога

га в загальноосвітньому навчальному закладі визначено: діагностичну, організаційну, прогностичну, попереджувально-профілактичну і соціально-терапевтичну.

Порівняльний аналіз наукових підходів щодо функцій соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі показав, що вищезазначені функції описані більшістю науковців: О. Безпалько, І. Богдановою, Н. Заверико Л. Нікітіною, А. Капською, Н. Красновою, К. Моїсеєнко, В. Шульгою. Крім того, деякі з них додатково визначають інші функції. Так, наприклад, Л. Нікітіна [8, с. 18], Н. Заверико [4, с.105] виділяють просвітницько-виховну (або навчально-освітню) функцію, змістом якої є забезпечення соціальним педагогом впливу на поведінку дітей, сприяння освітній і виховній діяльності всіх соціальних інститутів зони його професійного впливу. О. Безпалько [1, с. 76], І. Богданова [2, с. 302], В. Шульга [11, с. 57] описують консультативну функцію і визначають її як надання порад, рекомендацій учням, батькам, вчителям та іншим особам, які звертаються до соціального педагога. Крім того, вони обґрунтовують захисну функцію, змістовим наповненням якої є забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представлення їх інтересів у різноманітних правозахисних інстанціях. Соціально-терапевтичну функцію соціального педагога визначає А. Капська. На її думку, вона спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій та проблем дитини на основі самоусвідомлення нею відношення до себе, оточення та навколишнього середовища [5, с. 45].

На підставі ґрунтовного аналізу проблеми вивчення основних функцій соціального педагога в загальноосвітньому закладі ми здійснили спробу узагальнити їх зміст.

Виконання соціальним педагогом організаторської функції передбачає структурування, планування ним професійної діяльності, спрямованої на організацію виховного середовища у загальноосвітньому закладі, а саме:

- залучення сім'ї дитини до соціально-педагогічного процесу у навчальному закладі, організація діяльності батьківських комітетів, сімейних клубів, батьківських зборів;
- організація і проведення зборів педагогічного колективу;
- організація посередницьких і партнерських зв'язків на основі угод про співпрацю із закладами освіти, соціальними службами, культурно-мистецькими установами;
- складання і ведення відповідної документації планування, звітності, поточної документації;
- забезпечення змістового дозвілля учнів у школі та соціальному середовищі.

Правозахисну функцію соціальний педагог реалізує шляхом використання комплексу правових норм для дотримання, охорони та захисту прав, соціальних гарантій. Змістовим наповненням її є:

- інформування учнів та їх батьків про права і соціальні гарантії;
- захист інтересів дітей і підлітків у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді), а також на педагогічних радах;
- взаємодія з органами соціального захисту щодо підтримки учнів та їх сімей, що опинились у складних життєвих обставинах (сприяння у наданні матеріальної допомоги, організація взаємодії з органами соціального захисту, опікунськими радами тощо);
- організація заходів державного примусу щодо осіб, які допускають протиправні дії стосовно учнів.

Діагностична функція передбачає поглиблене вивчення і всебічний аналіз індивідуальних особливостей особистості, учнівського мікроколективу, шкільного колективу, сім'ї з метою забезпечення індивідуального та диференційованого підходів в організації соціально-педагогічної діяльності. Згідно з зазначеною функцією соціальний педагог: розробляє програми психолого-педагогічного діагностування як окремої особистості, так і мікрогруп; діагностує творчі здібності, інтереси, уподобання учнів; виявляє прояви соціально-педагогічної занедбаності учнів, прояви різних форм дезадаптації учнів; досліджує мікроклімат (міжособистісні стосунки) класного колективу; аналізує й узагальнює результати діагностичної роботи та використовує їх у розробці програми соціально-педагогічного втручання.

Соціальний педагог відповідно до прогностичної функції здійснює прогнозування, передбачення розвитку педагогічної ситуації. Наприклад, структурує попереднє передбачення результатів реалізації корекційних програм роботи з учнями, проводить прогнозування і конструювання (разом з батьками, учнем) моделей нових взаємостосунків, виховних ситуацій тощо.

Консультативна функція соціального педагога передбачає здійснення ним консультативної діяльності з метою інформування, психолого-педагогічної підтримки та розв'язання педагогічних, соціальних, правових проблем учнів, батьків, вчителів, адміністрації школи.

Попереджувально-профілактична функція ґрунтується на виявленні умов, психолого-педагогічних факторів, які зумовлюють відхилення у поведінці, нормах життєдіяльності учнів, переконанні учнів у доцільності дотримання соціально значущих норм та правил поведінки, веденні здорового способу життя. Відповідно до цієї функції соціальний педагог: здійснює інформування учнів про можливі наслідки асоціальних дій, організовує заходи із забезпечення програми позитивної життєдіяльності особистості, формування здорового способу життя, проводить просвітницьку роботу з батьками з профілактики девіантної поведінки учнів.

Реалізація корекційно-розвивальної функції соціальним педагогом передбачає активний вплив на процес соціалізації особистості, позитивні зміни в ній на основі виховного впливу та соціальної реабілітації. Соціальний педагог проводить індивідуальну роботу з учнями, що мають проблеми з адаптації у класному колективі, навчанні, взаємостосунках з однолітками, вчителями, порушення дисципліни тощо. Крім того, надає допомогу учням з неблагополучних сімей у сприйнятті розвитку їх особистості (формуванні самооцінки, самоорганізації, самореалізації; формування соціально-позитивних ціннісних орієнтацій) та інше.

Соціально-перетворювальна функція соціального педагога в загальноосвітньому закладі – це надання соціальних послуг, спрямованих на задоволення соціальних потреб дітей та підлітків; здійснення соціально-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу, соціально-педагогічного патронажу соціально незахищених категорій дітей; сприяння професійному самовизначенню старшокласників тощо.

На основі вищезазначених функцій виокремимо основні напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому закладі, зокрема: консультативний, профорієнтаційний, культурно-дозвіллевий, соціально-профілактичний, соціально-патронажний та організаційно-методичний.

Консультативну діяльність соціального педагога в школі визначаємо як вид соціальної послуги, організований процес комунікативної взаємодії, де соціальний педагог здійснює інформування, психолого-педагогічну підтримку для задоволення запиту чи вирішення проблеми звернення учнів, батьків, класних керівників, вчителів. Проблематикою звернень є:

- консультування з проблем готовності дитини до школи;
- консультування учнів груп ризику з проблем подолання соціально-педагогічних труднощів;
- консультування старшокласників з питань професійного самовизначення;
- консультування з питань захисту прав, інтересів дітей;
- консультування батьків з проблем навчання, виховання, підтримки дітей, організації позанавчальної діяльності, дозвілля;
- консультування вчителів і представників адміністрації школи з соціально-педагогічних проблем з метою сприяння покращенню умов життя учнів у школі;
- консультування з метою соціально-психологічної підтримки учнів, що перебувають у кризовій ситуації;
- консультування з проблем підвищення валеологічної культури педагогів, учнів та їх батьків, з питань формування здорового способу життя.

Профорієнтаційна діяльність соціального педагога в школі спрямована на допомогу учням у виборі професії відповідно до здібностей, нахилів і ринку праці. Соціальний педагог, реалізуючи даний напрям, здійснює інформування школярів, батьків про світ професій, їх зміст, вимоги до спеціаліста та потреби в кадрах за тією чи іншою професією; ознайомлює старшокласників з умовами отримання професійної освіти в навчальних закладах різних типів; організовує і проводить професіогра-

фічні екскурсії у навчальні заклади різного профілю, установи, підприємства; проводить професіографічні зустрічі учнів з представниками різних професій; застосує психодіагностичні методики для вивчення індивідуально-психологічних особливостей старшокласників, важливих при виборі професії; проводить професійно орієнтовані консультації.

Культурно-дозвіллевий напрям передбачає створення соціальним педагогом умов для задоволення потреб у відпочинку, творчому розвитку учнів за допомогою заходів розважального характеру та організації змістовного дозвілля. Наприклад, організація тематичних заходів, присвячених різним подіям (наприклад, "Свято букваря", "Свято останнього дзвоника"), культурно-мистецьких (конкурсів, виставок), спортивно-оздоровчих (змагань, туристичних подорожей тощо).

Соціально-профілактичний напрям – це система превентивних дій, спрямована на розвиток умінь і формування навичок орієнтації у складній системі соціальних взаємовідносин. Це попередження соціальної відокремленості (ізолюваності) дитини, асоціальної поведінки. Відповідно до даного напрямку діяльність соціального педагога полягає в інформуванні учнів про негативні наслідки асоціальних дій, організації і проведенні заходів з формування здорового способу життя, розробці та впровадженні програм зі створення сприятливого соціально-психологічного клімату в класному колективі, попередженні конфліктних ситуацій тощо.

Соціально-патронажний напрям передбачає здійснення соціальним педагогом соціальної підтримки, опіки і патронажу дітей (вразливих категорій) з метою подолання життєвих труднощів, забезпечення належних умов їх розвитку. До вразливих категорій дітей належать учні з малозабезпечених, багатодітних, неповних, опікунських сімей; діти з особливими потребами; учні, батьки яких недостатньо виконують виховну функцію, зловживають алкогольними напоями, характеризуються конфліктністю взаємостосунків; учні, що проявляють різні форми соціальної дезадаптації, та інші. Відповідно до цього напрямку, діяльність соціального педагога передбачає:

- соціальне інспектування (відвідування сім'ї, дослідження умов життя);
- встановлення зв'язків з соціальними службами та представлення інтересів щодо надання пільг, компенсацій;
- здійснення комплексу заходів (психолого-педагогічних, правових, інформаційних та інших), спрямованих на забезпечення належних умов;
- організацію заходів, спрямованих на підвищення адаптивних можливостей дитини (створення умов для забезпечення психологічного і фізичного комфорту);
- формування ціннісних установок, нових знань умінь і навичок;
- допомога у комунікації, організації міжособистісних стосунків; попередження соціальної ізолюваності;
- виявлення і розвиток творчого потенціалу, залучення до суспільно корисної діяльності;
- захист прав та інтересів, взаємодія з органами соціального захисту, соціальними службами;
- супроводження учнів у навчально-виховному процесі (здійснення контролю за їх успішністю, сприяння в налагодженні та корекції взаємостосунків, залучення до суспільно корисної діяльності);
- встановлення контактів з сім'єю, направлення в тренінгові (корекційні) групи, консультативні центри;
- розробку і впровадження корекційних програм (на відновлення особистісних, моральних і вольових якостей, формування активної життєвої позиції, інтересів, допомоги у набутті навичок спілкування, попередження і подолання конфліктних ситуацій).

Організаційно-методична діяльність передбачає участь соціального педагога в методичних семінарах-практикумах, конференціях з проблем виховання і соціалізації дітей та підлітків, накопичення банку даних результатів педагогічних досліджень, виступ на методичних педагогічних радах, підбір спеціальної методичної літератури тощо.

Таким чином, діяльність соціального педагога в загальноосвітньому закладі різнопланова, спрямована на створення сприятливих умов успішної соціалізації та

адаптації учнів, всебічний розвиток індивідуальних здібностей учнів, формування згуртованих учнівських та педагогічних колективів, захист прав та інтересів дітей, соціально-психологічну підтримку вразливих категорій учнів, організацію взаємодії школи з різними соціальними інститутами.

Література

1. Безпалько О. В. Зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах / О. В. Безпалько // Проблема педагогічних технологій. – Луцьк, 2002. – Вип. 2. – С. 74–79.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
3. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход : монография / В. Г. Бочарова. – М. : Институт педагогики социальной работы РАО, 1999. – 184 с.
4. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Н. В. Заверико. – К. : Видавничий дім "Слово", 2011. – 240 с.
5. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підручник / А. Й. Капська – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
6. Краснова Н. П. Напрями та типові технології діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі / Н. П. Краснова // Соціальна педагогіка: теорія та практика – 2011. – № 1. – С. 71–81.
7. Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога : метод. посіб. / К. Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – 120 с.
8. Никитина Л. Е. Социальный педагог в школе / Любовь Евгеньевна Никитина. – 2-е изд. – М. : Академический проект : Гаудеамус, 2003. – 112 с.
9. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ "Сфера", 2001. – 480 с.
10. Сейко Н. А. Добročинність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Сейко Н. А. – Луганськ, 2009. – 46 с.
11. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі : метод. реком. / В. В. Шульга. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.